שני לוחות הברית — כלל רש"י

כלל רש"י ז"ל מהרי"ק בכללי תלמוד שלו הדרך שאנו נוהגין בשמירת רש"י ז"ל הוא נלמד מהתלמוד שמקשה מאי קמ"ל פשיטא ומשיב מהו דתימא כך וכך קמ"ל והדר מקשה ואימ' הכי נמי ומשיב עכ"ל ז"ל הרב רבי יצחק קאנפטון לעולם הוי משתדל לתת צריכות ולתת הפרש לכל דבר המפרש המחבר וכל לשון למה אמר אותו ולמה נתכוין באותו לשון אם לפרש ולא הוציא מפי' אחר או לתרץ איזה דוחק או קושי' ונשמר לצמצם לשונו ולהוציאו בענין שלא ישאר בו מלה מיותרת כי אם היא אפשרי לומר כוונתו בג' מלות מה צורך לומר ד' וכן תעשה בלשון המשנה וגמרא ר"ל שתדקדק בלשונם שלא יהיה דבר מיותר חזור לעיין היטב כי לא האריכו בדברים שלא לצורך כי לא דבר רק הוא מכם ותפארת חכמים הוא למעט בדברים להיות כולל עניינים רבים במעט דברים ולעשות דבריהם שיהיו מועטים בכמות ורבים באיכות ושלא יהיה בדבריהם מיותר אפילו אות אחת וכמ"ש (פסחים ג, ב) לעולם ילמד אדם לתלמידיו בדרך קצרה ע"כ עוד כתב מנהג רש"י ושטתו שלא להוציא מלה בלשונו שלא לצורך ר"ל כאשר ידבר דבר על לשון הגמרא הוא לפרש בעבור כי הוא סתום או להיות נשמר הפירוש אחר מוטעה או מאתקפתא או קושיא או דוחק או לתקן הלשון כמו שהקדמתי למעלה וג"כ מנהגו לומר המשנה או מאמר הגמרא או הברייתא בתחילת הענין כפי המסקנ' שבסוף ולהניח הספקות הנלוים אשר כנגד המאמר ההוא ולומר ובגמרא פריך וג"כ דרכו לומר קשה לפעמים כאשר יהיה אותה הקדמה אשר מניה הכרחיית שיסבור אותה כן עתה האומר מאמר ההוא המקשה ממנו ולבסוף היא בטלה ולכן יאמר רש"י קס"ד ויש לך לעיין מה צורך יש עתה אם היה אפשר לומר למאמר ההוא בזולתה ולהקשות ממנו או לאו ואם בטלה הדבר או לאו אמנם יאמר קס"ד כאשר לפי האמת אותה הנחה או אותה ההקדמה אשר עליה מייסר המקשה הקושי' אי אפשר להשאיר כן ולהיות אמיתית כפי המסקנה אבל אם היה אפשר להיות כן אף על פי שהמתרץ ידחה אותה בטלה לפי דעתו לא יאמר קס"ד ושמור זה הכלל וגם כן מנהגו לפרש הענין תחילה ואח"כ יחזור לתקן הלשון וליישבו כפי הענין כמ"ש על בקנאו או כמו ויהס כלב דוק ותשכח עד כאן לשונו:

אם תרצה לעמוד להבין ענין רש"י צא ולמד מהמזרחי אשר ביאר דבר רש"י על התורה ומבאר מה תיקן בכל מילה וכן הוא רש"י בגמרא עוד טרח המזרחי לתרץ דברי המשיגים על רש"י כמו הרמב"ן כן ראוי לעשות ברש"י בגמרא לתרץ ההשגות שהשיגו בעלי תוספות עליו ויועיל לזה לקרות פי' הר"ן וספר המאור וספר מלחמות ה' המעניינים בפלפול הלכה וביתר הפוסקים ותמצא על הרוב כי דברי רש"י מבוארים וישמע חכם ויוסף לקח להיות חכם מבין מדעתו וה' אתו הלכה כמותו:

עתה אכתוב איזה כללים על לשונות רש"י הנהוגים מהר"י קולון בתשובה פ"ו הקשה על מה שמצינו פרק יוחסין (פא, ב) מלקין על החזקות וסוקלין ושורפין על החזקות אמאי לא ערבינהו ולימ' מלקין וסוקלין ושורפין על החזקות ותירץ משו' דמלקין וסוקלין ושורפין לאו בחד גוונא מיירי דמלקות דלא חמיר כולי האי סגי בחזקה כל דהו אבל לדיני נפשות דחמיר בעיא חזקה שיש עמה טענה ומעשה מעיד עליה ונעזר הרב ז"ל עם מה שפרש"י שם וז"ל מלקין על החזקות על דבר שאנו מוחזקין בו ואפילו אין עדות בדבר סוקלין ושורפין כדמפרש ואזיל ומה חידש רש"י ז"ל יותר מהגמרא כ"ש שכבר פירש הוא ז"ל ענין החזקה אלא שכיון לומר דההיא מדלקין מיירי אפילו אין עדות כלל או מעשה מעיד עליו אבל סוקלין ושורפין אין אותה חזקה מועלת שם אלא כדמפרש בגמרא והיינו דיש מעשה מעיד כההיא דאמרינן בגמרא בסמוך בתינוק ותינוקת ואיש ואשה שגדלו בבית בחזקה שזו אשתו ואלו בניהם שאם בא הבן על האשה נסקל משום בא על אמו כו' הנה למדנו מדברי מהר"י קולון כלל א' בדברי רש"י ז"ל כשאומר כדמפרש ואזיל ועוד כתב בעל שארית יוסף ג' דרכים במה שקבל מרבותיו בכוונת רש"י ז"ל כשאומר

כדמפרש ואזיל. הא' שמרגיש רש"י שלא נתחדש דבר באותו ענין ולכן פירש שהאמורא ההוא או בעל הגמרא לא לחדש בא אלא הואיל והזכירו מפרש והולך דרך הרחבת פירוש לא דרך חידוש והיינו לשון מפרש. הב' בתת הבדל כשאומר בגמרא מפרש לכשאומר כדמפרש ואזיל כי כשאומר מפרש בגמרא ר"ל שבעל הגמרא הוא שפי' הענין לא בעל האוקומת' אבל כשאומר כדמפרש ואזיל הוא להפך הוא בעל האוקמתא בעצמו מפרש והולך וכל זה כאשר רש"י הרגיש קושי' אם הוא בעל האוקומת' או בעל הגמרא והוכרח לומר מי משניהם המדבר. הג' שר"ל שב על אותה האוקימת' היה לו בדעתו מה שאומר בסוף ולא נתחדש מחמת הקושיא שהקשה שכנגדו אלא שהמנגד קפץ להקשות ובעל האוקימת' מפרש והולך כוונתו הראשונה וגם זה מחמת קושיא כי מה עלה בדעת בעל האוקימתא ראשונה ולא ראה הקושיא העומדת נגדו עכ"ל:

עוד מצאתי בספר הנ"ל וז"ל כשאומר רש"י ופריך או ומשני נאמרו בו דרכים יש שאמרו שהוא והיינו רוצה לומר והשת' לפי שיטתי אתי שפיר הא דפריך בגמר' או הא דמשני ולכן הוכרחתי לפרש כן דאלו לפי' התוספות או לפי' שתוכל לפרש בסבר' מבחוץ קשה וי"א להפך שהא והא לפרש"י והוי כאלו אמר ואע"ג דקשה לי הא דפריך או הא דמשני יש ליישבו כך וכך ויש שהוליכו השטה בשניהם והכל כפי טבע הסוגי' ועניניה ולדרך ראשון סיוע יש מפ' גיש הנשה דף צ"ט דאמרי' בגמרא רישא במאה וא' וסיפא במאה ופריך וכי יש לגו בו כדי לחמץ במאה ואחד אמאי לא בטיל ומשני דלמא שאור שאני דחמוצו קשה ופרש"י רישא במאה ואחד לבד האיסור וסיפא במאה לבד האיסור ופרכינן אי רישא במאה ואחד של היתר קאמר אמאי קתני יש בו כדי לחמץ אע"פ שיש בו מאה ואחד אסור וכי איכא דיהיב טעמא כולי האי ע"כ וכתבו התוספות ונראה דמשום האי פירכ' דחק רש"י במאה וא' של היתר מדפריך עלה כיון דמוקדת לה במאה וא' של היתר אמאי לא בטיל ואפשר לפי גילוי זה שלכן אמר רש"י ופרכינן כי הוא והיינו לפירושו:

מפי מורישמעתי הבדל כשאומר רש"י ופריך ומשני לכשאומר ופרכינן ומשנינן כי כשאומר ופריך הוא מפני שיש שם קושי' או סתיר' שעליה הייתי אומר שהקושי' הב' מבעלי הגמרא היא ולא המקשה הראשון בא רש"י ואמר ופריך כלומר היא הוא הראשון וזה הדרך בעצמו כשאומר ומשני אבל כשאומר ופרכינן היא להפך והוא שר"ל ופרכינן אנן ולא המקשה הראשון וכן כשאומר ומשנינן:

כשאומר רש"י וא"ת או א' מהלשונות שהן לשון קושי' יש לעיין בו שהרי דרכו הכולל אינו אלא שהולך ומפרש ומפירושו נדע הקושי' שבא לתרץ וע"ד זה מפרש מורי הרב רבי יוסף טאיטצט"ק ז"ל גבי וחברון שבע שנים נבנתה אשר הקשה רש"י ז"ל אפשר שבנה חם את חברון לבנו כנען הקטן קודם שיבנה את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהיתה מבונה בכל טוב על אחת משבעה בצוען ובא להודיעך שבחה של א"י והרגיש רש"י כי מה בא להשמיענו אם נבנתה קודם צוען מצרים לזאת אמר תקשה קושיא אחרת יותר חזקה והוא שאי אפשר שנבנתה קודם ועם תירץ הקושיה ההיא תתרץ מה בא להשמיענו והוא שמגיד שבחה של א"י:

כשאומר רש"י דהא אשר יורה שבא לתת טעם לפירושו פי' מורי שנשמר מטעם אחר שהייתי אומר ולפי שאותו טעם רחוק בא רש"י ואמר כי לא מפני אותו טעם פי' מה שפירש אלא משום דהא וכו' ועוד פי' מורי כי כשאומר רש"י ה"ג ולא גרסינן ואינו נותן טעם ופעמים נותן טעם ואומר דהא וכו' מורי הר"ר יוסף פאס"י ז"ל פירוש כי כשאומר ולא גרסינן ואינו נותן טעם יש גרסא שלישית ואומר רש"י שלא בא לשלול אותה גירסא דודאי אין לה מקום אבל בא לשלול הגרסא שמזכיר ואז התלמוד צריך שיחקור הגרסא הג' ודחייתה אבל כשרש"י נותן טעם לא בא לשלול גרס' שלישית כי אם טעם אחר לפי שאם מאותו טעם גם הגרסא שגורס ראוי לדחות לזאת אמר ולא גרסי' דהא כו' ע"כ מצאתי בספר הנזכר למעלה: